31761 07370165 8

Semkovs'kyi, Semen IUliiovych
Shcho take marksyzm

HX
39
S45
1923a

Проф. С. Ю. СЕМКОВСЬКИЙ

ЩО ТАКЕ МАРКСИЗМ

ВИДАВНИЦТВО „ШЛЯХ ОСВІТИ“
ХАРКІВ — 1923

Printed in Ukraine

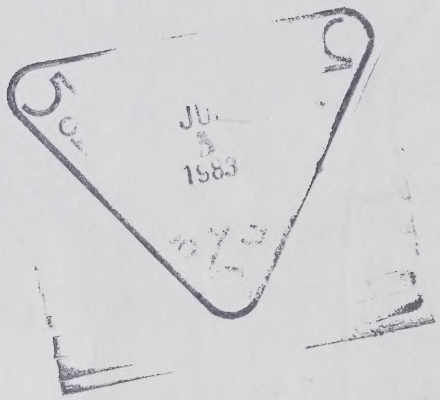

HX
39
S45
1923a

[335.5]

Проф. С. Ю. СЕМКОВСЬКИЙ

ЩО ТАКЕ МАРКСИЗМ

ДАРВІН і МАРКС

ДРУГЕ УКРАЇНСЬКЕ
ВИДАННЯ З ДОДАТКАМИ

UKR RES
DUPLICATE

ГОЛОВПОЛІТОСВІТА
ВИДАВНИЦТВО „ШЛЯХ ОСВІТИ“
ПРИ НАРКОМОСВІТІ УСРР.
ХАРКІВ — 1923

Printed in Ukraine

Нарис цей звер
чих робітників, *до нов*
вчительства, *мійського*
покликані бути предс
справжньої людської

Він звертається
вляться ще до маркс
чи навіть ворожо. Бо
засноване на тому, щ
людського поговору аб
катурі його ворогів.

В теперішній ча
не можна не знати,

Цей **вступний** *нари*
загальну *уяву про мар*
ному для широких ко
— збудити глибше за
як світогляду, до м
вигляді на ввесь його

UKR RES
DUPLICATE
UKRAINIAN INSTITUTE
LIBRARY GIFT

Д Р У К А Р Н Я
НАРКОМОСВІТИ У.С.Р.Р.
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
АКАДЕМІЇ
НАУК

Д. У. Д. № 884. Київ, 1923. 5.000 прим. Зам. № 823

Нарис цей звернений найперше до **думаючих робітників,** *до* **нового студенства** *та до армії* **вчительства,** *мійського та сільського. Бо ці кола покликані бути представниками й провідниками справжньої людської культури.*

Він звертається також до тих, що ставляться ще до марксизму байдуже, зневажливо чи навіть ворожо. Бо таке відношення раз-у-раз засноване на тому, що про марксизм судять з людського поговору або, що ще гірше, по карикатурі його ворогів.

В теперішній час ні одній свідомій людині не можна **не** *знати,* **що таке є марксизм.**

Цей **вступний** *нарис має лише на меті дати* **загальну** *уяву про марксизм в викладі, приступному для широких кол. Його завдання передовсім — збудити глибше зацікавлення до марксизму, як світогляду, до марксизму в його дійсному вигляді на ввесь його зріст.*

Р Н Я
У.С.Р.Р.
ЬКОЇ
ІЇ

00 прим. Зам № 823

Маркс відкрив закони розвитку людського суспільства.

Ледві чи існує ім'я, що більш хвилювало-б думки та почуття наших сучасників в цілому світі, ніж ім'я Карла Маркса. Не тільки у нас на Вкраїні та в Росії, але й у Західній Европі та Америці ім'я це змушує серця мілійонів битись гордістю та вклоненням, а серця других сотен тисяч—стискатися скаженою зненавистю.

Чим-же Маркс захопив думки тих мілійонів, що тепер прокидаються? Чому в марксизмові вони бачуть начеб-то євангелію нового світу, добру вістку прийдешньої, визволеної людськости?

Це питання повинно стати й перед тими, хто сам ще чіпляється за старий світ, хто в непорушності старих підвалин шукає притулку від бурхливих бурь, що хитають зараз світ до самої основи.

З Маркса був революціонер. Ще до вибуху революції 1848 р. його викинуто в вигнання й, міцно зв'язаний кров'ю з революціонерами усіх передових країн Европи, він на протязі цілого свого життя підлягав пересліджуванням з боку всіх урядів.

Але хіба мало було инших великих революціонерів, що їхнє життя проминуло ще бурхливіше,

ніж у Маркса? Досить назвати хоча-б російського, а потім всесвітнього бунтаря—анархіста Бакуніна або Бланкі, що вічно відсиджував по в'язницях: з погляду зовнішньої революційности вони могли-б лишити Маркса далеко позаду себе.

Маркс був пролетарським проводирем. Він був душею першого Міжнароднього Товариства Робітників, що намагалось під єдиним прапором Інтернаціоналу зібрати й лондонських професіоналістів, і женевських страйкарів, і брюсельських демонстрантів, і паризьких комунарів. Маркс допоміг пролетарям різних країн усвідомити собі їхню власну боротьбу.

Але хіба не були для свого часу великими проводирями, що з'єднали до боротьби в сто й тисячу разів більші маси пролетаріяту,—токар з серцем лева, Август Бебель, або трибун, що могутністю слова скоряв серця, Жан Жорес?

Тимчасом, і в очах друзів, і в очах ворогів, Маркс на цілу голову перевищує найбільших з великих, найнебезпечніших з небезпечних, найславніших з славних проводирів працюючого людства.

В чому-ж його сила? Що-ж його виділяє? Що-ж такого дав Карло Маркс?

На це, забігаючи наперед, можна коротко відповісти: Маркс відкрив закони розвитку людського суспільства.

Значіння Маркса,
що він кликав до со
науково довів, що сами
необхідністю веде до

Необхідність соці
захоплюючої сили мрій
пізнаної закономір
витку людства.

Цим Маркс заверш
віном. Дарвін відкри
наперед розвиток орга
в світі звірин та росли
вом яких сил іде р
спільства, його по
чаїв та думок, його кул
нень, моральних та есте
уявлень, наукових та ф

Відкриття законів
ше зробило суспільство
з тим було заповнено я
основними групами нау
громадськими, й уп
цілісного науково
плював-би і мертву при
краю розкинулись мірія
тя, що корінням уходит
людини, з її жорстокою,

вати хоча-б російського,
ря—анархіста Бакуніна
иджував по в'язницях: з
ційности вони могли-б
заду себе.
гарським провоершого Міжнароднього
намагалось під єдиним
зібрати й лондонських
ьких страйкарів, і брюі паризьких комунарів.
різних країн усвідоотьбу.
ля свого часу великими
до боротьби в сто й типролетаріяту,—токар з
ь, або трибун, що моця, Жан Жорес?
друзів, і в очах ворогів,
вищує найбільших з вебезпечних, найслав-
з працюючого людства.
? Що-ж його виділяє?
аркс?
ред, можна коротко відзакони розвитку
ва.

Значіння Маркса, як соціяліста, не в тому, що він кликав до соціялізму, а в тому, що він науково довів, що самий хід річей з залізною необхідністю веде до соціялізму.

Необхідність соціялізму Маркс вивів не з захоплюючої сили мрійника-ідеаліста, а з науково пізнаної закономірности історичного розвитку людства.

Цим Маркс завершив діло, розпочате Дарвіном. Дарвін відкрив ті сили, що штовхають наперед розвиток органічного світу, поступ в світі звірин та рослин. Маркс показав, під впливом яких сил іде розвиток людського суспільства, його політичних форм, його звичаїв та думок, його культурних змагань та досягнень, моральних та естетичних поглядів, релігійних уявлень, наукових та філософічних теорій.

Відкриття законів людського суспільства вперше зробило суспільствознавство наукою. Разом з тим було заповнено яскраву прірву між обома основними групами наук: природничими та громадськими, й уперше створено можливість цілісного наукового світогляду, що охоплював-би і мертву природу, де без початку й без краю розкинулись міріяди світів,—і органічне життя, що корінням уходить у темряву віків,—і життя людини, з її жорстокою, але барвистою історією, з

її болючою та радісною боротьбою, з її могутньою творчістю, з її чарівними ідеалами, яскравими, як сонця нових світів.

Людство дістало ключа до розуміння своєї власної історії, й соціялізм з химерної мрії, з у т о п і ї, перетворивсь у н а у к у.

Марксизм, як поєднання англійської економіки, французької революції й німецької філософії

Років чотирнацять тому авторові цих рядків довелося за-кордоном, в еміграції, тримати в руках цікавого людського документа. Це був чорновий зошит Карла Маркса[1]). Чорновий зошит значного працьовника думки взагалі має велику цікавість.

Адже-ж це—його лабораторія, де він виступає, так-би мовити, в своїй робітничій сорочці, як робітник за верстатом, не прикрашуючись, не дбаючи про парадний вигляд, заносячи свої думки д л я с е б е, в їх сировому, нешліхтованому вигляді. Але ц е й чорновий зошит уявляє собою дійсно щось по-над усе звичайне.

Уявіть собі зошит, списаний характерним єрогліфічно-дрібним письмом Маркса, до того дрібним, що доводилось—не в переносному значінні

[1]) Його знайдено, як-що не помиляюсь, в паперах подружжя Лафарг й передано до розпорядження найкращого нашого марксознавця т. Д. Б. Рязанова.

слова, а на ділі—зве
побільшуючого скла. І
нається, скажемо, по-н
ходить на французьку
знов — французька, ні
Думка Марксова тече од
вибіраючи що-разу ту
ледві помітний, в і д т
точне та яскраве виявл

Річ тут не в тому, щ
Доводиться раз-у-раз з
ців багатьох мов, що
десятків мов, хоч други
диваками. Але в чорно
лось не це поліглотств
с к а р б а м и думки,
втілюються, символізу
втяг, ввібрав у себе в
ході історичного розви
довіші народи того час

[1]) В і л ь г е л ь м Л і б
минах, як Маркс одного р
сте еспанської мови?"—й ту
шотворі „Дон-Кіхота". У з
писів, зроблених Марксом
д р у к о в а н и м и російськ
нами варварської Росії тог
знайомитись не з чужих ру
лах (військово-статистичні

боротьбою, з її могутньою
ідеалами, яскравими, як

ючa до розуміння своєї
м з химерної мрії, з у т о-
к у.
—

ирнацять тому авторові
довелося за-кордоном, в
римати в руках цікавого
документа. Це був чор-
т Карла Маркса[1]). Чор-
т значного працьовника
лі має велику цікавість.
ораторія, де він висту-
ій робітничій сорочці,
не прикрашуючись, не
яд, заносячи свої думки
у, нешліхтованому ви-
й зошит уявляє собою
ичайне.
саний характерним ер о-
Маркса, до того дріб-
переносному значінні

не помиляюсь, в паперах
розпорядження найкращого
язанова.

слова, а на ділі—звертатися за допомогою до побільшуючого скла. І от, речення Маркса починається, скажемо, по-німецькому, в середині переходить на французьку мову, кінець—англійський, знов — французька, німецька, англійська мови... Думка Марксова тече одночасно на цих трьох мовах, вибіраючи що-разу ту з них, якою даний, инколи ледві помітний, в і д т і н о к може знайти більш точне та яскраве виявлення.

Річ тут не в тому, що Маркс знав багато мов. [1]) Доводиться раз-у-раз зустрічати поліглотів,—знавців багатьох мов, що инколи володіють парою десятків мов, хоч другий раз є нічим иншим, ніж диваками. Але в чорновому зошиті Маркса відбилось не це поліглотство, а дійсне володіння тими с к а р б а м и д у м к и, що лише зовнішнім робом втілюються, символізуються в мові. Маркс ніби втяг, ввібрав у себе все те цінне й велике, що в ході історичного розвитку висунули три найпередовіші народи того часу: англійці, французи, німці.

[1]) В і л ь г е л ь м Л і б к н е х т розповідає в своїх споминах, як Маркс одного разу спитав його: „Як, ви не знаєте еспанської мови?"—й тут-же почав читати з ним в першотворі „Дон-Кіхота". У згаданій чорнетці було багато записів, зроблених Марксом і російською мовою (писав він д р у к о в а н и м и російськими літерами); навіть з обставинами варварської Росії того часу Маркс вважав за краще знайомитись не з чужих рук, а по російських першоджерелах (військово-статистичні збірники, то-що).

Англія, завдяки ряду особливостів свого становища та історичного шляху, зробилась країною найдозрілішого промислового розвитку; в цьому відношенні вона могла бути за зразок для країн більш відсталих. [1]) Розуміння ходу господарського життя, законів економічних явищ Маркс здобув якраз в Англії. На зразковій, класичній англійській економіці Маркс збудував критику політичної економії, що знайшла своє виявлення в славнозвісному „Капіталі".

Франція, економічно значно більш відстала, зробилась натомість в ході своєї історії класичною країною революцій.

Ніде боротьба класів не набувала такого бурхливого течіння й не мала такого загостреного характеру. Тільки на підставі історичного досвіду Франції й зміг Маркс так глибоко ввійти в механіку класової боротьби.

Врешті, Німеччина, на початку XIX-го віку ще більш відстала, пошматована на багато дрібних самодержавних володінь, деспотичних князівств, позбавлена відкритого громадського життя, зробилась класичною країною філософії. Пригнічені громадські змагання до волі та єдности шукали

[1]) „Країна промислово більш розвинена показує менш розвиненій країні лише картину її власної будучини". (К. Маркс. „Капітал" т. I; передмова автора до 1-го видання).

собі виходу та заміни
фічних мрій, міркувань
тя та думання, про значі
лятих питань". Від вел
Маркс дістав у спадщин
нення пізнання, зма
пізнання до одної карти
ний світогляд. [1])

Марксизм і з'єдна
економіку, франц
німецьку філософ
середохресті трьох шля
всіх вищих досягнень пе
часу потрібне було дл
підійти до розв'язання
в історії думки: завдан
людського розвит

Наука Дарвіна

Заслуга
що він
рослинно
Доцільний устрій орг
жав людський розум. Ок

[1]) Маркс та Енгельс не р
вий соціялізм це спадкоємец
утопистів Сен-Сімона, Фур'є
ких філософів — Канта, Фіх

собливостів свого ста-
ху, зробилась країною
вого розвитку; в цьо-
ти за зразок для країн
я ходу господарського
х явищ Маркс здобув
, класичній англійській
в критику політичної
виявлення в славно-

начно більш відстала,
воєї історії класичною

набувала такого бурх-
такого загостреного
ві історичного досвіду
либоко ввійти в механі-

очатку XIX-го віку ще
а на багато дрібних
еспотичних князівств,
дського життя, зробив-
лософії. Пригнічені
лі та єдности шукали

п розвинена показує менш
у її власної будучини".
ва автора до 1-го видання).

собі виходу та заміни в сфері туманних філософічних мрій, міркувань про світ та бога, про буття та думання, про значіння життя та инших „проклятих питань". Від великих німецьких філософів Маркс дістав у спадщину змагання до узагальнення пізнання, змагання звести всі часткові пізнання до одної картини світу, збудувати цілісний світогляд. [1])

Марксизм і з'єднав до купи англійську економіку, французьку революцію та німецьку філософію. Маркс ніби стояв на середохресті трьох шляхів людства. Це об'єднання всіх вищих досягнень передових народів новітнього часу потрібне було для того, щоб можна було підійти до розв'язання завдання, ще небувалого в історії думки: завдання — розкрити закони людського розвитку.

Наука Дарвіна

Заслуга Дарвіна полягає в тому, що він відкрив закони розвитку рослинного та звірячого організму. Доцільний устрій організмів з давніх давен вражав людський розум. Око вірла, що дозволяє йому

[1]) Маркс та Енгельс не раз відзначували, що їхній науковий соціялізм це спадкоємець не тільки великих соціялістів-утопистів Сен-Сімона, Фур'є та Овена, але й великих німецьких філософів — Канта, Фіхте та Гегеля.

з-під самого неба роздивлятись на здобич, лета кертиці, плавник риби, тичечка та плідник квітки, — хіба не дивовижний устрій усіх цих органів, що вражаючо пристосовані до тих завдань, що їм служать.

Пояснити це чудо з давніх часів шукали в божестві. Адже-ж годинник з його механізмом, що так доцільно рухається, де коліщатко підігнано до коліщатка, наче вказує на майстра-годинникаря. Чи-ж не очевидно, що вражаюча досконалість органічного світу примушує визнати творця всесвіту, що створив породи рослин та звірів за планом заздалегідь усталеним?

Дарвін показав і довів, що доскональність та гармонію органічного світу можна з'ясувати природнім шляхом, і що, таким чином, тут нема чого припускати діяльности надприродніх, божественних сил.

Зародок геніяльної думки Дарвінової, що-правда, в дитячо-наївній формі, ми знаходимо, власне кажучи, вже в давнього грецького філософа, лікаря та інженера Емпедокла з Агригента, що жив у п'ятому віці до р. Х. Емпедокл розрізняв в світі чотири елементи: вогонь, воду, землю та повітря. Під впливом двох основних сил: — любови та зненависти, с.-то сили притягання та відштовхування, ці елементи з'єднуються й роз'єднуються; сліпим, стихійним робом виника
що потім розпадаються.
стини звірин: голови без
лоба. У сліпому гранні с
виникати бики з людсь
бичачими головами й
Але такі комбінації бу
життєздатні й через це
розпадались, і на їхнє
нові, аж поки з'явились
та до продовження род
те, що воно недоцільн
гинуло. Але доцільне,
по природі своїй мало
безпосереднім, природн
бога-механіка, доціл
цільного, досконал
загину недосконального

Але в Емпедокла
ваний на наївних фант
як дві тисячі років, п
XIX віку Чарльзові Дарв
наукових даних, на підст
тів показати, що в св
ній відбір, що в йог
ми гинуть, а пристосов
чином породи удоскона

лятись на здобич, лета
тичечка та плідник
жний устрій усіх цих
стосовані до тих завдань,

давніх часів шукали в
к з його механізмом, що
коліщатко підігнано до
а майстра-годинникаря.
жаюча досконалість ор-
визнати творця всесвіту,
та звірів за планом за-

в, що доскональність та
у можна з'ясувати при-
им чином, тут нема чого
здприродніх, боже-

ки Дарвінової, що-прав-
ми знаходимо, власне
ького філософа, лікаря
з Агригента, що жив у
докл розрізняв в світі
оду, землю та повітря.
сил: — любови та знена-
ння та відштовхування,
роз'єднуються; сліпим,

стихійним робом виникають сполучення, комбінації, що потім розпадаються. Виникли спершу окремі частини звірин: голови без ший, руки без плеч, очі без лоба. У сліпому гранні сполучень, в безладді, почали виникати бики з людськими обличчями та люди з бичачими головами й подібні до цього потвори. Але такі комбінації були недоцільні, несталі, нежиттєздатні й через це не могли утриматися. Вони розпадались, і на їхнє місце виникали все нові та нові, аж поки з'явились сполучення, здібні до життя та до продовження роду. Недоцільне, саме через те, що воно недоцільне, природньо розпадалось, гинуло. Але доцільне, що відповідало обставинам, по природі своїй мало сталість і зберігалось. Так безпосереднім, природнім шляхом, без втручання бога-механіка, доцільне повстає з недоцільного, досконале лишається, як послідок загину недосконального.

Але в Емпедокла це був лише здогад, збудований на наївних фантазіях. І проминуло більш, як дві тисячі років, поки вченому натуралістові XIX віку Чарльзові Дарвінові пощастило, на підставі наукових даних, на підставі переважаючої сили фактів показати, що в світі дійсно існує природній відбір, що в його ході непристосовані форми гинуть, а пристосовані зберігаються, й таким чином породи удосконалюються.

Візьмімо лиса з далекої півночи (т. зв. полярного лиса). Він, відповідно до обставин життя на півночі, надзвичайно доцільно відрізняється від инших форм лисячого роду. Він має товсту шкуру й хутро білого кольору. Товста шкура захищає його від північних холодів: біле хутро робить його менш помітним на сніговому тлі тундрів.

Звідки-ж взялася ця вражаюча пристосованість полярного лиса до обставин, де він живе?

Ясно, що ті породи та одиниці лисячого роду, що не були пристосовані до обставин північного життя, мусили на півночі щезнути. Ті лиси, що шкура в них була не досить товста, мусили загинути з холоду. Ті лиси, що в них не було „захисного“ білого кольору хутра, легше гинули від ворогів. І от наслідком цього природнього відбору, де виживали більш пристосовані до боротьби за існування, відібралася й склалася ця форма полярного лису, що так вражає своєю пристосованістю до своїх обставин. [1])

До Дарвіна природознавці вважали, що форми, породи звірин та рослин раз на завсіди незмінні. Лінеї вчив: „Родів стільки, скільки форм створила напочатку Безконечна Істота“, с.-то бог.

[1]) В цьому-ж напрямі впливає й половий відбір, через який передаються спадковой від покоління до покоління збільшуються корисні для роду відзнаки.

Дарвін, навпаки, показа
шаються вічно нерухої
кі, якими їх створено
ві, а безперервно змі
удосконалюються в ряд
ході боротьби за існува
не ряд застиглих, нічим
форм, а жива драбина,
дження на землі життя
завдяки природнім зако
ня органічного світу
найпростіших істот до
аж до того особливого р
(людина, що має розум
роди“.

В році 1859-ім з‘я
дження порід“, через
„Походження людини“.
мряви, всі сили вівтаря т
пали на „Єресь“ велик
Росії не було семінар
своїх молочних зубів
єретика Дарвіна. Уряд
в віц-мундирах створю
на спростуванні та осо

Спростовували йог
як титулярна „совітни

екої півночи (т. зв. поляр-
ідно до обставин життя на
ідільно відрізняється від
ду. Він має товсту шкуру
овста шкура захищає його
е хутро робить його менш
і тундрів.
І вражаюча пристосова-
обставин, де він живе?
та одиниці лисячого ро-
ані до обставин північ-
вночі щезнути. Ті лиси,
досить товста, мусили
си, що в них не було
хутра, легше гинули від
цього природнього
льш пристосовані до бо-
бралася й склалася ця
так вражає своєю при-
тавин. [1])
тавці вважали, що фор-
ин раз на завсіди не-
з стільки, скільки форм
ечна Істота", с.-то бог.

вас й половий відбір,
й від покоління до поколін-
ду відзнаки.

Дарвін, навпаки, показав, що роди зовсім не лишаються вічно нерухомі, завсіди однаково такі, якими їх створено по божественному плановi, а безперервно змінюються, пристосовуються, удосконалюються в рядові незлічених поколінь, в ході боротьби за існування. Органічний світ — це не ряд застиглих, нічим одна з другою не зв'язаних форм, а жива драбина, що по ній з менту зародження на землі життя повільно, але безнастанно, завдяки природнім законам, відбувається підійманя органічного світу від нижчих, первісних та найпростіших істот до складних та вищих. І так аж до того особливого роду звірини — homo sapiens (людина, що має розум), ще зве себе „вінець природи".

В році 1859-ім з'явився твір Дарвінів „Походження порід", через 12 років вийшло його „Походження людини". Всі сили прихильників темряви, всі сили вівтаря та престолу-батьківщини напали на „Єресь" великого природознавця. Так, в Росії не було семінариста, що не спробував-би своїх молочних зубів на тому, щоб потрощити єретика Дарвіна. Урядовці в сутанах і урядовці в віц-мундирах створювали собі життєві кар'єри на спростуванні та осоромленні Дарвіна.

Спростовували його, проте, здебільшого так, як титулярна „совітниця", що для осоромлення

Дарвіна заявляла, що її бабка ні в якому разі не була мавпою, а ходила в чепці. Або як той панотець, що заявляв: „Згідно з Дарвіном, якщо курча кинути у воду, у нього повинні вирости між пальцями оболони для плавання, а в дійсності — він просто втопне."

Проте, не забракло й учених, що уперто чіплялись за стару науку про нерухомість порід, що відлучали Дарвіна від науки точнісінько так само, як це було зроблено відносно Маркса.

Але всенькі ці зусилля повернулись у ніщо перед науковою силою дарвінівської теорії. Знаходи шляхом розкопок вимерших переходових, посередніх форм [1]) наочно показали правдивість поглядів Дарвіна. Правда, окремі твердження його теорії підпали й підпадають поважній критиці, особливо з боку новітніх біологів; та й сам Дарвін згодом визнав, що в своїй теорії він не досить відзначив вплив оточення. [2]) Але в підвалинах своїх відкриття Дарвіна, можна сказати, ввійшло в тіло й кров науки й є одно з найвищих її досягнень.

[1]) В 1894 році на острові Яві було знайдено в землі отакі рештки переходової форми од мавпи до людини, так званого пітекантропа (мавполюдини).

[2]) В листі до М. Вагнера Дарвін в 1876 р. писав: „На мою думку, я зробив велику помилку в тому, що не досить визнав безпосереднього впливу оточення, с.-то їжі, підсоння, то-що, незалежно від природнього відбору".

Дарвін та Маркс

Але Дар
спинився
Він спини
первісна людина відок
царства. Він відкрив зак
розвитку органічного св
людини, як особливого р

Але якраз тут і поч
нас цікавіша половина
яких законів ішо
ток цієї людини-
ретворення в су
людину?"

Уявімо собі наочно
звірину, вкриту по всьом
на літо й густішала вз
лазила по деревах, ніж хо
як дикий звір, та сирим
рів;—і уявімо собі на дру
владаря світу, людину,
воду й повітря, що загли
та мірою в міжзоряні про
та гірські ланцюги, опере
сами та телеграфовим д
що опанувала блискавки
також велетенські сили,

бабка ні в якому разі не
з чепці. Або як той пано-
о з Дарвіном, якщо курча
повинні вирости між паль-
ання, а в дійсності — він

й учених, що уперто чіп-
ро нерухомість порід, що
уки точнісінько так само,
носно Маркса.
я повернулись у ніщо перед
півської теорії. Знаходи
рших переходових, посе-
оказали правдивість погля-
ємі твердження його теорії
оважній критиці, особливо
та й сам Дарвін згодом
її він не досить відзначив
підвалинах своїх відкриття
, ввійшло в тіло й кров
цих її досягнень.

ові Яві було знайдено в землі
орми од мавпи до людини, так
людини).
ов Дарвін в 1876 р. писав: „На
помилку в тому, що не досить
у оточення, с.-то їжі, підсоння,
нього відбору".

Дарвін та Маркс

Але Дарвін в своїому досліді спинився на найцікавішім місці. Він спинився на тому пункті, коли первісна людина відокремлюється зі звірячого царства. Він відкрив закони, що шляхом еволюції, розвитку органічного світу привели до утворення людини, як особливого роду звірин.

Але якраз тут і почалась друга й, може, для нас цікавіша половина проблеми: „після-яких законів ішов дальший розвиток цієї людини-звірини до її перетворення в сучасну культурну людину?"

Уявімо собі наочно цю первісну людину-звірину, вкриту по всьому тілу шерстю, що линяла на літо й густішала взімку, людину, що краще лазила по деревах, ніж ходила по землі, що ревла, як дикий звір, та сирим жерла м'ясо вбитих звірів;—і уявімо собі на другім кінці сучасну людину, владаря світу, людину, що опанувала землю, воду й повітря, що заглибилась поглядом, числом та мірою в міжзоряні простори, що прорила шийки та гірські ланцюги, оперезала залізничими рельсами та телеграфовим дротом усю земну кулю, що опанувала блискавки й готується опанувати також велетенські сили, що дрімають всередині

атомів,—сучасну людину з її величезною розквітлою культурою, наукою, мистецтвом, з її світом найскладніших та найтонкіших душевних переживань. Чи-ж треба доводити, що від первісної людини ми відійшли значно далі, ніж сама ця первісна людина-звірина відійшла від свого спільного з мавпою предка.

І ясно, що ця друга половина шляху—**історія того, як людина зробилась людиною**—зачіпає нас значно дужче. Бо-ж, якщо зрозуміємо закони, що рухали минулою історією людства, ми зможемо зрозуміти й майбутню його долю.

Цю другу половину завдання й виконав **Маркс**. Можна сказати, що його **дослід** починається з того місця, на якому **спинився** Дарвін.

В тому-ж 1859 році, коли з'явилось „Походження порід" Дарвіна, вийшло в світ і „До критики політичної економії" Маркса. В славнозвісній передмові до цієї праці Маркс дав закінчене формулювання свого **матеріялістичного розуміння історії**.

Коли вийшов перший том „Капіталу" (другим виданням в 1873 р.), Маркс надіслав його Дарвінові, що відповів йому отаким листом:

„Дякую вам за зроблену мені честь, виявлену в тому, що ви надіслали мені ваш великий твір „Капітал". Від усього
більш ґрунтовне розуміння
питань громадської еконо
вартим цього подарунку. Х
дів такі далекі одна від о
ний, що ми обидва змага
і це знаття, кінець-кінце
людству. З поваженням до
Чарльз Дарвін".

Так, галузі їхніх дос
одна від одної. Але обидва
вали самостійно й не мали н
впливу один на одного,
один одного.

Біолог Дарвін, пі
живих істот, показав на
кільце органічної еволюц
після вивчення розвитку
дав нам ключа до розумін
що виділилась зі звірячог
історичний шлях до наших
шлях далі. Біолог Дарв
неподільному зв'язку
Соціолог Маркс, ідучи дал
в її **основній відмінн**

ну з її величезною розквіт-
ою, мистецтвом, з її світом
йтонкіших душевних пере-
оводити, що від первісної
ачно далі, ніж сама ця пер-
відійшла від свого спільного

, половина шляху—історія
зробилась людиною—
че. Бо-ж, якщо зрозуміємо
улою історією людства, ми
айбутню його долю.
ину завдання й виконав
и, що його дослід почи-
якому спинився Дарвін.
ці, коли з'явилось „Похо-
вийшло в світ і „До критики
аркса. В славнозвісній пе-
Маркс дав закінчене форму-
ріялістичного розу-

ий том „Капіталу" (другим
ркс надіслав його Дарві-
отаким листом:
роблену мені честь, вия-
діслали мені ваш великий

твір „Капітал". Від усього серця бажав-би, щоб більш ґрунтовне розуміння глибоких та важливих питань громадської економії робило-б мене більш вартим цього подарунку. Хоча галузі наших дослідів такі далекі одна від одної, я все-ж переконаний, що ми обидва змагаємось поширити знаття, і це знаття, кінець-кінцем, послужить на добро людству. З поважанням до вас готовий до послуг Чарльз Дарвін".

Так, галузі їхніх дослідів були дійсно далекі одна від одної. Але обидва дослідувачі, що працювали самостійно й не мали в цілому безпосереднього впливу один на одного, вражаюче доповнювали один одного.

Біолог Дарвін, після вивчення розвитку живих істот, показав нам людину, як останнє кільце органічної еволюції. Соціолог Маркс, після вивчення розвитку людського суспільства, дав нам ключа до розуміння того, як ця людина, що виділилась зі звірячого царства, прошла свій історичний шлях до наших днів, і куди веде її цей шлях далі. Біолог Дарвін взяв людину в її неподільному зв'язку із звірячим царством. Соціолог Маркс, ідучи далі, взяв історичну людину в її основній відмінності від звірини.

Відмінність людини від звірини

Розвиток людини, яким ми його спостерігаємо на протязі всієї історії культури, ґрунтовно відрізняється від тієї еволюції, що ми спостерігаємо в світі звірин.

Звірина пристосовується до оточення органічно, с.-то самий організм її змінюється так, як того вимагають умовини оточення.

Ми бачили це на прикладі полярного лиса. Для захисту від холоду звірина дістає товсту шкуру, для того, щоб краще плавати,—між пальцями утворюється оболона й т. и. й т. и. Змінюються органи, пристосовується організм.

Цілком на инший лад відбувається розвиток людини на протязі людської історії. Первісна людина-звірина для захисту від холоду вкривається ще шерстю, с.-то змінюється органічно. Це був ще звірячий тип розвитку.

Але візьмімо людину, що своєю культурою вже виділилась із звірячого царства. В неї тип розвитку зовсім инший. Вона захищає себе від холоду не тим, що сама обростає шерстю, а тим, що здирає шкуру з забитої звірини й нею вкривається, що будує собі хату з опаленням і т. и. Щоб плавати, людина не дістає, як гуси, оболон між пальцями, а будує човен та обтісує весло. Словом, людина пристосовується до оточення не

тим, що вона змінює сво
звірина, а тим, що вон
органи та їх удоскона

Инакше кажучи: звір
нічно до довколішнього
чення; людина ставить
оточенням особливе, с
оточення, що захища
впливу природнього от
можна висловити так:
вується до оточенн
совує оточення до

Оце й є та ґрунтовн
людину людиною, що бе
її над світом звірин, що
ше робить її владарем ц

Природнє та штучне оточення

Подивімос
й ми зро
значіння
створеного

Надворі бурхотить
нам байдуже: нас захища
ніч спустилася на земл
мороком—але ми її не по
тому електричним світло

ок людини, яким ми його
ігаємо на протязі всієї істо-
льтури, ґрунтовно відріз-
від тієї еволюції, що ми
звірин.
вується до оточення о р г а-
організм її змінюється так,
вини оточення.
прикладі полярного лиса.
оду звірина дістає товсту
раще плавати,—між пальця-
а й т. и. й т. и. Змінюються
я організм.
лад відбувається розвиток
юдської історії. Первісна
захисту від холоду вкри-
-то змінюється органічно.
п розвитку.
цину, що своєю культурою
ячого царства. В неї тип
й. Вона захищає себе від
а обростає шерстю, а тим,
битої звірини й нею вкри-
хату з опаленням і т. и.
не дістає, як гуси, оболон
є човен та обтісує весло.
осовується до оточення не

тим, що вона змінює свої природні органи як звірина, а тим, що вона створює собі штучні органи та їх удосконалює.

Инакше кажучи: звірина пристосовується органічно до довколішнього природнього оточення; людина ставить між собою та природнім оточенням особливе, створене нею, штучне оточення, що захищає її від безпосереднього впливу природнього оточення. Ще инакше це можна висловити так: звірина пристосовується до оточення, людина пристосовує оточення до себе.

Оце й є та ґрунтова відмінність, що робить людину людиною, що безмірно високо підносить її над світом звірин, що з раба природи все більше робить її владарем цієї природи.

Природнє та штучне оточення

Подивімось уважно навкруги себе й ми зрозуміємо все величезне значіння штучного оточення, створеного людиною.

Надворі бурхотить буря, періщить дощ—але нам байдуже: нас захищають стіни та дах будинку; ніч спустилася на землю й обгорнула її густим мороком—але ми її не помічаємо: ми в залі, залляному електричним світлом; ноги втомились — але

ми сідаємо до трамваю; зір наш притупивсь—але ми вдягаємо окуляри.

Число цих прикладів можна збільшити до безконечности, беручи їх як з міського, так і з сільського життя. Чоботи й кожух, хата й піч, тріска та лямпа, плуг та борона, сокира й пила, патрет та книга, бандура кобзаря та рояль віртуоза—все це створене людиною штучне оточення.

Колиска новонародженого—це штучне оточення, й труна, що в ній небіжчика спускають у могилу,—це так само штучне оточення. Від першого скрику життя й до трупового віку людина й кроку не може ступити без захисного штучного оточення.

Поки це штучне оточення було ще тільки в зародку, людина ще лишалась рабом природи й, мов звірина, пристосовувалась органічно до умовин довколішньої природи. Тавро цього рабства збереглось до цього часу в так званих расових відзнаках, напр., в кольорі шкури чорної, жовтої, червоної, білої раси: на початку культурного розвитку людства, позбавлена захисного штучного оточення, кожна з цих рас по-рабському органічно пристосовувалась до природнього оточення Центральної Африки, Східньої Азії, Америки, Европи.

Але, завдяки зростанню штучного оточення, людина все більш виходить з-під рабського підлягання природі.

Органи звірини—знаряддя людини

Звірина, і
свої орга
ному та зв
в удоскона

Але це удосконален
відбору ледві помітних к
іде дуже повільно,
поколінь, і навіть для
епох має досить вузькі
органічний розвиток і зв
цією, с.-то повільним, п
непомітних змін.

І хоча й тут розви
пунктах не позбавлений
порушень, безперервности
нічний розвиток в межах
епохи йде з повільністю,
уявлення: з такою повіл
з нею черепаха несеть
вилетіла з дула рушниці

[1]) Деякі буржуазні да
теорію Дарвіна в той спос
стрибань". В протилежніст
Де-Фріз збудував теорію, згі
зміни відбуваються шляхом
незалежно від правдивости
усякому разі, що зміна гео
чала революцію в розвитков

ваю; зір наш притупився—але
і.

икладів можна збільшити до
чи їх як з мійського, так
ття. Чоботи й кожух, хата
ла, плуг та борона, сокира й
а, бандура кобзаря та рояль
ене людиною штучне оточення.
родженого—це штучне ото-
ній небіжчика спускають у
тучне оточення. Від першого
ового віку людина й кроку не
хисного штучного оточення.
оточення було ще тільки в
лишалась рабом природи й,
увалась органічно до умо-
роди. Тавро цього рабства
часу в так званих расових
ьорі шкури чорної, жовтої,
а початку культурного роз-
лена захисного штучного
рас по-рабському органічно
ироднього оточення Цен-
ьої Азії, Америки, Европи.
анню штучного оточення,
дить з-під рабського під-

Органи звірини—знаряддя людини

Звірина, пристосовуючись, змінює свої органи. Прогрес в рослинному та звірячому світі виявляється в удосконаленні природніх органів.

Але це удосконалення шляхом природнього відбору ледві помітних корисних для роду якостів іде дуже повільно, через безконечний ряд поколінь, і навіть для довжелезних геологічних епох має досить вузькі розміри. Через це цей органічний розвиток і звуть здебільшого еволюцією, с.-то повільним, послідовним накопиченням непомітних змін.

І хоча й тут розвиток в особливих вузлових пунктах не позбавлений революцій, стрибань, порушень, безперервности, [1]) але, безсумнівно, органічний розвиток в межах тієї-ж самої геологічної епохи йде з повільністю, що перевищує усі наші уявлення: з такою повільністю, що в порівнянні з нею черепаха несеться швидче, ніж куля, що вилетіла з дула рушниці.

[1]) Деякі буржуазні дарвіністи пробували з'ясувати теорію Дарвіна в той спосіб, ніби природа „не робить стрибань". В протилежність цьому голанський вчений Де-Фріз збудував теорію, згідно з якою навіть найдрібніші зміни відбуваються шляхом плигань (теорія мутацій). Але, незалежно від правдивости цієї останньої теорії, ясно в усякому разі, що зміна геологічних епох що-разу визначала революцію в розвиткові органічного світу.

Поки в гусячому роді оболони для плавання між пальцями зробляться трішечки ширші, трішечки еластичніші, й поки ці нові відзнаки закріпляться в гусячому роді, — повинні пройти, може, десятки та сотні тисяч років. І при всій надзвичайній дивності цього процесу удосконалення оболони, йому все-ж поставлено дуже тісні межі: оболона може зробитись ще трохи ширша, ще трохи еластичніша, але й тільки.

Але ось візьмімо людину. Щоб гребти, вона не потрібує оболони для плавання між пальцями. Замість цього вона робить собі гребку. Що таке гребка? Це штучний орган, що служить ніби продовженням природнього органу—руки. Гребка—це вже не органічний виросток людини, а технічний додаток до органу. Гребка — це знаряддя, що робить орган довшим та в багато разів збільшує його здібність до діяльности.

Неважко бачити, що продовженням та зміцненням природніх органів людини є й усі інші знаряддя: молот та сокира, свердло й пила, ніж та долото, обценьки та ворушила, телескоп та мікроскоп, телефон та телеграф, і уся система машин, що ускладнюється з кожним днем.

І оці знаряддя ставлять увесь розвиток людини на цілком инший ґрунт.

Природні органи
налюються; деякі з них
розвиткові назад. Рука пе
як орган хапання, чіпля
досконаліша за руку суча
було куди гостріше. Але
виток людини йде зовсім
удосконалення її штучни

І подивіться, як шви
цей розвиток! У гусі на
лення оболони для плаванн
тисяч років. А візьмімо г
нами вже у тисячу ра
пароплавне колесо,
гребок, розміщених певн
механічним двигуном, с
людська рука. І от перед
ґвинт, с.-то та-ж сама
влаштована так, що вона
врізається в рухливу пли
океян величезні плаваюч
перед нами пропелер
же самий ґвинт, але з
такий ступінь, що навіть
дає, здавалось-би, ніяких
чується з силою бурі й д
мрії людини про літ у неб

оді оболони для плавання
ься трішечки ширші, трі-
поки ці нові відзнаки за-
ді, — повинні пройти, може,
оків. І при всій надзвичай-
есу удосконалення оболони,
дуже тісні межі: оболона
хи ширша, ще трохи ела-

людину. Щоб гребти, вона
ія плавання між пальцями.
ть собі гребку. Що таке
орган, що служить ніби
ого органу—руки. Гребка—
ий виросток людини, а
до органу. Гребка — це
орган довшим та в багато
бність до діяльности.
до продовженням та зміц-
нів людини є й усі інші
кира, свердло й пила, ніж
ворушила, телескоп та мі-
леграф, і уся система
ься з кожним днем.
злять увесь розвиток люди-
нт.

Природні органи людини мало удосконалюються; деякі з них навіть ідуть в своїому розвиткові назад. Рука первісного мисливця була, як орган хапання, чіпляння та кидання, далеко досконаліша за руку сучасної людини, й око його було куди гостріше. Але в тому-то й річ, що розвиток людини йде зовсім иншим шляхом: шляхом удосконалення її штучних органів та знарядь.

І подивіться, як швидко, мов блискавка, йде цей розвиток! У гусі на ледві помітне удосконалення оболони для плавання уходили десятки й сотні тисяч років. А візьмімо гребку. Ось вона перед нами вже у тисячу разів зміцненому вигляді: пароплавне колесо, с.-то по суті система гребок, розміщених певним робом, що рухається механічним двигуном, силою могутнішою, ніж людська рука. І от перед нами пароплавний ґвинт, с.-то та-ж сама первісна гребка, але влаштована так, що вона з велетенською силою врізається в рухливу пливку воду й гонить через океян величезні плаваючі кораблі-городи. І от перед нами пропелер аероплану, с.-то той же самий ґвинт, але змінений та піднятий на такий ступінь, що навіть у повітряну масу, що не дає, здавалось-би, ніяких місць опори, він укручується з силою бурі й дає здійснитись казковій мрії людини про літ у небо.

Огляньмося на весь цей шлях: гребка—колесо—ґвинт—пропелер. Як він стрімголов веде все вище! Адже-ж проминуло всього трохи більше ніж сто років з того часу, як по річці Гудзону поплив перший коліщаний пароплав, збудований Робертом Фультоном (1807 р.).

А ще через десяток років подолано й той передсуд, ніби на морі пароплавів вживати не можна. І хіба не за пам'яти наших батьків пішли через океян перші великі винтові пароплави? І хіба не на наших власних очах побідно задзвенів назустріч сонцеві перший пропелер?

У покійного В. Г. Короленка в „Записках моего современника" наводиться вражаюча думка. В кожному поколінню є, мовляв, свої столітні діди. І от почнемо міряти час такими столітніми дідами: народивсь один, прожив сто років і вмер; і в мент його смерти народився другий, прожив сто років и вмер і т. д. І от з часів народження Христового не прожило й 20-ти таких дідів. Це здається неймовірним, але проти аритметики змагатись важко: 20 разів по 100 років складає 2000 років, а до 2000-го року р. Х. лишається ще трохи менш як 80 років.

І подумати тільки, який шлях розвитку пройшло людство на протязі цього мізерного шматку часу, що виміряється життям менш ніж 20-тьох дідів!

Маючи перед собо
хто може сказати: ось м
Хіба не здавався ще на
фантазією „повітряний к

Від раба до владаря природи

Звірина—
стає влад
звірини по
відзначает
ністю; розвиток людини
революції до революції,
її могутности.

В чому-ж полягає ц
відмінність людини від з

Франклінові належи
дина це звірина, що
допомогою знаряддів
сне штучне оточенн
Знаряддя—ось те, щ
ніж у звірини, шляхи
Знаряддя—ось те, щ
звірячим світом. Знаря
до панування над мертв

Звичайно, й звірина
роду знаряддями. Слін н
відмахується нею від мух
дити, що в житті звірин,

сь цей шлях: гребка—
пелер. Як він стрім-
дже-ж проминуло всього
років з того часу, як по
перший коліщаний паро-
ом Фультоном (1807 р.).
ок років подолано й той
пароплавів вживати не
яти наших батьків пішли
ікі винтові пароплави?
них очах побідно задзве-
ший пропелер?

Короленка в „Записках
одиться вражаюча думка.
, мовляв, свої столітні
ги час такими столітніми
прожив сто років і вмер;
родився другий, прожив
І от з часів народження
і 20-ти таких дідів. Це
проти аритметики зма-
по 100 років складає
року р. Х. лишається
в.

ий шлях розвитку прой-
цього мізерного шматку
м менш ніж 20-тьох дідів!

Маючи перед собою такий могутній зріст, хто може сказати: ось межа, що її не перейдеш! Хіба не здавався ще нашому поколінню кумедною фантазією „повітряний корабель“ Жюля Верна?..

Від раба до владаря природи

Звірина—раб, людина все більше стає владарем природи. Еволюції звірини поставлено тісні межі, й вона відзначається надзвичайною повільністю; розвиток людини миттю здіймається від революції до революції, й немає меж зростанню її могутности.

В чому-ж полягає ця основна різниця? В чому відмінність людини від звірини?

Франклінові належить влучне означіння: людина це звірина, що робить знаряддя. За допомогою знаряддів людина створює те захисне штучне оточення, де протікає її життя. Знаряддя—ось те, що відкриває людині інші, ніж у звірини, шляхи та можливості розвитку. Знаряддя—ось те, що здіймає її високо над звірячим світом. Знаряддя—ось те, що веде її до панування над мертвою та живою природою.

Звичайно, й звірина инколи користується свого роду знаряддями. Слін відламує хоботом гілку й відмахується нею від мух. Але ледві чи треба доводити, що в житті звірин, взагалі кажучи, знаряддя

не відограють і мілійонної долі тієї ролі, що вони відограють в житті людини.

Знаряддями відстоює себе людина від навали ворожої природи, знаряддями примушує вона служити собі й мертву природу, й рослинний та звірячий світ.

Без знаряддів людина була-б простісінькою звіриною й лишалась-би рабом природи. За допомогою знаряддів людина із звірини зробилась дійсною людиною.

І якщо всеньке життя звірини залежить від розвитку її природніх органів, то ясно, що вся історія людини залежить від розвитку її штучних органів—її знаряддів та штучного оточення, що вони створюють.

Виробничі сили

Ця наука Марксова, що завершує науку Дарвіна, має назву історичного матеріялізму, або матеріялістичного розуміння історії.

Всі ті сили, що людина висуває в боротьбі з природою, складають її виробничі сили; головний їхній осередок складають засоби або знаряддя праці. Розвитком виробничих сил усталюється міра влади людини над природою. Що-ж дивного, що виробничі сили складають

підвалину всього і
людства?

„Таке-ж саме важл
в „Капіталі“ (том I,
решток кісток для вин
порід, що давно щезл
праці для вивчення зн
них формацій (устрою)“

Історія звірячої
витку її природніх,
в ході пристосування д
оточення, де даній звіря
ти. Історія-ж громадс
кінцем, історія розвитку
них органів—знарядд
ного пристосування до с

Цю ґрунтовну думку
Маркс в другому місц
таким чином:

„Дарвін збудив цік
ньої технології, с.-то до
рослин та звірин, що ві
виробництва для підтрим
Невже-ж історія розвит
мадської людини, цих мат
лин) кожної даної гром
заслуговує на таку-ж ув

онної долі тієї ролі, що вони
одини.
гоює себе людина від навали
ряддями примушує вона слу-
природу, й рослинний та зві-

юдина була-б простісінькою
-би рабом природи. За допо-
ина із звірини зробилась дій-

життя звірини залежить від
х органів, то ясно, що вся
залежить від розвитку
нів—її знаряддів та
ня, що вони створюють.

ка Марксова, що завершує
Дарвіна, має назву істо-
ого матеріялізму, або
уміння історії.
людина висуває в боротьбі
оть її виробничі сили;
ок складають засоби або
Розвитком виробничих сил
ади людини над природою.
виробничі сили складають

підвалину всього історичного ходу розвитку людства?

„Таке-ж саме важливе значіння,—каже Маркс в „Капіталі“ (том I, розділ 5),—яке має будова решток кісток для вивчення організації звірячих порід, що давно щезли, мають решти засобів праці для вивчення зниклих суспільно-економічних формацій (устрою)“.

Історія звірячої породи це історія розвитку її природніх, біологічних органів в ході пристосування до умов того природнього оточення, де даній звірячій породі доводиться жити. Історія-ж громадської людини є, кінець кінцем, історія розвитку її штучних технічних органів—знаряддів—в ході дійсного, активного пристосування до себе природи людиною.

Цю ґрунтовну думку історичного матеріялізму Маркс в другому місці „Капіталу“ висловлює таким чином:

„Дарвін збудив цікавість до історії природньої технології, с.-то до історії розвитку органів рослин та звірин, що відограваютъ ролю засобів виробництва для підтримання їхнього існування. Невже-ж історія розвитку виробничих сил громадської людини, цих матеріяльних базисів (підвалин) кожної даної громадської організації, не заслуговує на таку-ж увагу? Технологія виявляє

активне відношення людини до природи, той безпосередній процес виробництва, що ним вона підтримує своє існування, а разом з тим розкриває й засіб, формування (утворення) її громадських відносин та тих розумових уявлень, що з них випливають".

Виробничі відносини

Сила людини полягає в тому, що вона веде боротьбу з природою не поодинці, як Робінзон на незаселеному острові, а в громаді. Боротьба громадської людини з природою й є те, що ми звемо виробництвом. На ґрунті виробництва члени громади встають в певні виробничі відносини одно до одного. Вони займають різне місце в громадському виробництві, й цим місцем усталюється їхнє громадське становище. Так на ґрунті даних виробничих сил складаються дані виробничі відносини, що стають за основу всіх инших громадських відносин.

„За час виробництва, — каже Маркс, — люди стають в певні відносини не тільки до природи, але й одно до одного. І тільки в межах цих громадських відносин відбувається їхній (людей) вплив на природу, їхнє виробництво". [1])

[1]) Карло Маркс. „Наймана праця та капітал".

Ці громадські ви
ються на ґрунті вир
дільно зв'язані з вироб
в розпорядженні суспі

„Громадські відно
ничими силами,—каже
виробничих сил, люди
ництва, засоби забезпе
нюють всі свої громад
дає вам суспільство з
паровий млин—суспіл
стичне." [1])

Але придивімося
відносин. Це є групу
робництва; це, наприкл
власником та рабом, мі
між куркулем та наймит
так званий громадський
пування знаходить пра
синах власности,
даного засобу виробни
класове ґрунтуван

[1]) Карло Маркс. „Злид

ни до природи, той без-
ищтва, що ним вона підтри-
ом з тим розкриває й засіб
і громадських відносин та
,о з них випливають".

—

ни полягає в тому, що
боротьбу з природою не
ік Робінзон на незасе-
а д і. Боротьба громад-
о й є те, що ми звемо
унті виробництва члени
и р о б н и ч і в і д н о с и-
і займають різне місце
і, й цим місцем уста-
гановище. Так на ґрунті
ладаються дані вироб-
за основу всіх инших

— каже Маркс, — люди
ни не тільки до при-
ого. І тільки в ме-
і д н о с и н відбувається
у, їхнє виробництво". [1])

праця та капітал".

Ці громадські виробничі відносини складаються на ґрунті виробництва; отже вони неподільно зв'язані з виробничими силами, що маються в розпорядженні суспільства.

„Громадські відносини тісно зв'язані з виробничими силами,—каже Маркс. Набуваючи нових виробничих сил, люди змінюють свої засоби виробництва, засоби забезпечити своє життя, вони змінюють всі свої громадські відносини. Ручний млин дає вам суспільство з феодальним паном на чолі, паровий млин—суспільство промислово-капіталістичне." [1])

Але придивімося ближче до в и р о б н и ч и х відносин. Це є групування людей в процесі виробництва; це, наприклад, відносини між рабовласником та рабом, між поміщиком та кріпаком, між куркулем та наймитом. Це групування складає так званий громадський п о д і л п р а ц і. Це групування знаходить правниче виявлення в в і д н о с и н а х в л а с н о с т и, що складаються на ґрунті даного засобу виробництва. Це ґрунтування й є к л а с о в е ґ р у н т у в а н н я г р о м а д я н с т в а.

[1]) Карло Маркс. „Злидні філософії"

Класи й держава

Суспільство поділяється на основні групи, що їхнє становище усталюється їхнім місцем у виробництві: це — класи. Так виробничі відносини утворюють класову будову громадянства. Класа це група людей, що зв'язані спільністю їхнього основного становища в виробництві. Вся громадська будівля збудована на класах; класова боротьба проймає й наповнює все громадське життя.

„Історія всього попереднього суспільства це історія боротьби класів.

Вільний та раб, патрицій та плебей, барон та кріпак, цеховий майстро та підмайстро, коротше кажучи—гнобителі та пригноблені були в стані постійної ворожнечи одних з другими, провадили безперервну, то сховану, то одверту боротьбу, що кожного разу кінчалась революційною перебудовою всього суспільства та спільним загином ворожих класів"[1]).

Організація класового панування—от завдання та сутність держави.

„Сучасна державна влада—це лише комітет, що завідує загальними справами всієї класи буржуазії."[2])

[1]) К. Маркс та Ф. Енгельс: „Комуністичний Маніфест".
[2]) Там-же.

Класовий характе
її сутності. „В дійсно
засіб пригніченн
гою; це стосується до
не менш, ніж до монар

Але разом з тим,—
чий спільник Марксів,—
ділилась з суспільства,
з тим є йому чужа". Я
суспільством, держ
ти в безкласовому сусп

„Держава не з віч
діл на класи, так він
держава. Суспільство,
словість на підставі вил
ції (на об'єднанні) всіх в
не потрібує державної
історичного музею, де
бронзової сокири та
над людьми уступить
над річами.

Але раніше, ніж з
влада має послужити в

[1]) Фридрих Енгельс. Пе
у Франції" К. Маркса.
[2]) Ф. Енгельс. „Похо
держави".

тво поділяється на основи-
пи, що їхнє становище
ься їхнім місцем у виробк
к виробничі відносини утво-
дову громадянства.
ей, що зв'язані спіль-
івного становища в
ромадська будівля збудо-
ва боротьба проймає
ьке життя.
переднього суспільства це

рицій та плебей, барон та
та підмайстро, коротше
ригноблені були в стані
их з другими, провадили
то одверту боротьбу, що
революційною перебудо-
га спільним загином во-

го панування—от завдання

влада—це лише комітет,
правами всієї класи бур-

е: „Комуністичний Маніфест".

Класовий характер держави полягає в самій її сутності. „В дійсності держава є ніщо инше, як засіб пригнічення однієї класи другою; це стосується до демократичної республіки не менш, ніж до монархії".[1])

Але разом з тим,—як каже Енгельс, найближчий спільник Марксів,—держава є „влада, що виділилась з суспільства, що стала над ним і разом з тим є йому чужа". Як влада, що стоїть над суспільством, держава повинна буде відмерти в безкласовому суспільстві майбутнього:

„Держава не з вічности... Як повстав цей поділ на класи, так він і щезне, а з ним щезне й держава. Суспільство, що знов організує промисловість на підставі вільної, рівноправної асоціяції (на об'єднанні) всіх виробників, таке суспільство не потрібує державної машини й передає її до історичного музею, де вона пишатиметься поруч бронзової сокири та веретена".[2]) Панування над людьми уступить своє місце пануванню над річами.

Але раніше, ніж зовсім відмерти, державна влада має послужити в руках пролетаріяту за-

[1]) Фридрих Енгельс. Передмова до „Громадської війни у Франції" К. Маркса.

[2]) Ф. Енгельс. „Походження сім'ї, власности та держави".

собом перетворення капіталістичного суспільства в соціялістичне або комуністичне:

„Між капіталістичним та комуністичним суспільством лежить період революційного перетворення одного з другого. Йому відповідає також політичний переходовий період, коли держава не може бути нічим иншим, як революційною диктатурою пролетаріяту".[1])

Теорія базису та надбудови

Але повернімось назад. Суцільність виробничих відносин складає те, що Маркс зве економічною структурою (будовою) громадянства. Над цією виробничою, економічною, класовою основою, базою суспільства підвищується складна та різноманітна надбудова громадських норм (правил) та поглядів, уявлень, ідей, що всі мають класовий характер і всі змінюються від однієї епохи до другої.

„Чи треба особливої глибокодумности, щоб зрозуміти, що разом з умовинами існування людей, з їхніми громадськими відносинами, з їхнім громадським буттям, змінюються їхні уявлення, погляди та розуміння,—одним словом, їхня свідомість?

[1]) Карло Маркс. „Критика готського програму".

„Що-ж доводить
ховне виробництво зм
ним? Пануючими іде
завсіди лише ідеї пан
„Говорять про і
спільство; цим вислов
всередині старого сус
нового, що поруч роз
вання йде й розклад
світ схилявся до заги
можені християнством.
тіснено в XVIII-м віці п
суспільство вело остан
час буржуазією".[1])

Такі ясні та пере
намагались їх виложит
й словами другого з о
соціялізму — Фридриха

Марксизм, як знаряддя досліду

Маркси
ідей. Н
зокрема
личезне
за велику силу в істор

Але марксизм хо
хоче з'ясувати нам,

[1]) „Комуністичний Ма

„Що-ж доводить історія ідей, як не те, що духовне виробництво змінюється разом з матеріяльним? Пануючими ідеями якого-небудь часу були завсіди лише ідеї пануючої класи".

„Говорять про ідеї, що революціонують суспільство; цим висловлюють лише той факт, що всередині старого суспільства утворились елементи нового, що поруч розкладу старих умовин існування йде й розклад старих ідей. Коли давній світ схилявся до загину, давні релігії були переможені християнством. Коли християнські ідеї витіснено в XVIII-м віці просвітніми ідеями, феодальне суспільство вело останній бій з революційною в той час буржуазією".[1])

Такі ясні та переконуючі думки Маркса, і ми намагались їх виложити його-ж власними словами й словами другого з основоположників наукового соціялізму — Фридриха Енгельса.

Марксизм, як знаряддя досліду

Марксизм зовсім не відкидає ролі ідей. Навпаки, він надає ідеям — зокрема ідеї соціялізму — величезне значіння. Він визнає ідею за велику силу в історії.

Але марксизм хоче з'ясувати ідеї. Він хоче з'ясувати нам, чому в одну епоху панують

[1]) „Комуністичний Маніфест".

одні ідеї, в другу—другі. Він хоче з'ясувати нам, чому та-ж сама ідея в одну епоху є безсилою, нікчемною утопією, химерною мрією, а в другу—владно перетворює увесь устрій життя.

Маркс не заперечує ролі ідей в історії. Ідеалам він надає і в теорії і в життевій практиці величезне значіння. Але він каже:

„Якщо ви хочете зрозуміти історію, не спиняйтесь на поверхні явищ, а дивіться глибше—не обмежуйтесь ідеями, а досліджуйте той ґрунт, куди ці ідеї уходять своїм корінням. Бо-ж ідеї не з неба падають, а виростають на землі, з обставин людського існування. Отже не обмежуйтесь надбудовою, а дивіться в корінь річей, на базис. Дивіться на виробничі відносини, що утворюють економічну будову суспільства, реальну підвалину, що над нею здіймається правова та політична надбудова та їй відповідають певні форми громадської свідомости".[1])

Марксизм—це метода дослідження, це свого роду знаряддя. Як перевірити придатність знаряддя? Треба почати їм працювати й подивитись, який буде наслідок. Як перевірити правильність методи? Її треба прикласти до діла, в даному разі до пояснення історичних явищ, і

[1]) К. Маркс. „До критики політичної економії". Передмова.

подивитись, чи дійсн
ратись у цих явищах
їхній закономірний з

Звичайно, діло н
умінні володіти ним.
сокирою може при на
Марксизм—надзвичай
мент. Треба вміти н
раз застерігав прот
його методою.

І найперше треба
де збираєшся її прив
Маркс. Візьміть йо
яку масу фактів він ви
капіталістичний устрій
лях раніше, ніж при
сліду до висновку про
лізму", коли капіталісти
коли „б'є година капіт
ности, й експропріятор

Але марксизм—ц
тода, що взагалі може
Для історика-ідеаліс
неможлива. Якщо істор
із себе виплигує, як стр

[1]) „Капітал", т. I; розд
талістичного накопичення".

ругі. Він хоче з'ясувати
в одну епоху є безсилою,
рною мрією, а в другу—
устрій життя.
ує ролі ідей в історії.
в теорії і в життєвій
ння. Але він каже:
розуміти історію, не
вищ, а дивіться глибше—
досліджуйте той ґрунт,
м корінням. Бо-ж ідеї
стають на землі, з обста-
Отже не обмежуйтесь
ся в корінь річей, на
обничі відносини, що
будову суспіль-
ю над нею здіймається
дова та їй відповідають
відомости".[1])
да дослідження, це
Як перевірити придат-
чати їм працювати й
слідок. Як перевірити
ба прикласти до діла,
і історичних явищ, і

си політичної економії".

подивитись, чи дійсно вона дозволяє нам розбиратись у цих явищах, чи дійсно вона відкриває їхній закономірний зв'язок.

Звичайно, діло не тільки в знарядді, але й в умінні володіти ним. Нікчемний робітник чудовою сокирою може при нагоді розбити сам собі голову. Марксизм—надзвичайно тонкий та складний струмент. Треба вміти ним володіти. Сам Маркс не раз застерігав проти спрощеного користування його методою.

І найперше треба ґрунтовно знати ту сферу, де збираєшся її прикладати. Зразок тому сам Маркс. Візьміть його „Капітал": подивіться, яку масу фактів він вивчив, як глибоко дослідив капіталістичний устрій в його підвалинах та деталях раніше, ніж прийшов наприкінці свого досліду до висновку про „залізну необхідність соціялізму", коли капіталістична обгортка розривається—коли „б'є година капіталістичної приватньої власности, й експропріяторів експропріюють".[1])

Але марксизм—це разом з тим єдина метода, що взагалі може пояснити історію людства. Для історика-ідеаліста історія, як наука, неможлива. Якщо історією керує ідея, що сама із себе виплигує, як стрічка з рукава штукаря, або

[1]) „Капітал", т. I; розділ: „Історична тенденція капіталістичного накопичення".

велика людина, герой, що ліпить історію згідно з внутрішніми наказами свого „духа“,—тоді історія це плутанина, гарна чи погана—як на чий смак, але плутанина в повному значінні цього слова. Звідки взялась дана ідея й чому вона полишила потім місце другій ідеї, чому одному героєві довелось марно битися з вітряками, а другому пощастило „повести за собою“ маси народу—про все це історик-ідеаліст може тільки фантазувати.

Історичний матеріяліст, навпаки, виводить зміну ідей зі зміни реальних умовин життя, він відкриває пружини, що рухають маси, він бачить в історичному процесі сувору закономірність. Словом, він з плутанини робить історію наукою[1]).

Марксизм, як світогляд

Колись Наполеон I незавдоволено запитав великого астронома Лапласа: „Але чому в вашій „Небесній Механіці“ ні разу не згадується ім'я

[1]) Крім ідеалізму та матеріялізму, в історії, як і в філософії, існує ще еклектика, що звідусіль бере по шматочку, але їй бракує наукової едности, й вона створює тільки плутанину.

Творця?“—На це Лап
мав потреби в такій г
Там, де люди зр
явищ, як от в астрон
для ненаукових довіль
релігійний та його ф
щадки виганяються. В
того, що з однієї гал
та божків послідовно
Але за часів Ла
знання ввіходила лише
з її нерухомими поро
цільністю устрою орга
царством божества, п
астрономи з планетн
ністю.
Тільки Дарвін
ного ланцюгу природ
Він показав, що і в
ності органів так сам
причини й наслідку, я
чайно, в біології пан
важчі для усталення,
все-ж—закони, прир
Дарвін—певно че
редсуди „громадянств

Творця?"—На це Лаплас спокійно відповів: „Я не мав потреби в такій гіпотезі".

Там, де люди зрозуміли закономірність явищ, як от в астрономії, там не лишається місця для ненаукових довільних припущень. Звідти бог релігійний та його філософічно-ідеалістичні нащадки виганяються. Взагалі розвиток наук веде до того, що з однієї галузі за другою розуміння бога та божків послідовно викидається.

Але за часів Лапласа в обсяг наукового пізнання ввіходила лише мертва природа. Біологія з її нерухомими породами, з її незрозумілою доцільністю устрою органів, лишалась країною чудес, царством божества, після того, як його вигнали астрономи з планетних світів за його непотрібністю.

Тільки Дарвін ввів живу природу до загального ланцюгу природньої закономірности явищ. Він показав, що і в дивовижно чудовній доцільності органів так само виявляється вплив закону причини й наслідку, як і в мертвій природі. Звичайно, в біології панують закони більш складні, важчі для усталення, ніж в астрономії чи хімії, але все-ж—закони, природні закони.

Дарвін—певно через те, що брав на увагу передсуди „громадянства"—берігся висловлюватись

про божество. Але теорія його назавсіди нанесла старим передсудам вбивчий удар. Дарвін вигнав божество з обсягу життєвої природи й довершив, таким чином, його вигнання з обсягу природи взагалі.

Лишався, проте, для нього ще останній притулок: суспільство. Закони громадського розвитку ще не були відомі. Що з того, що наукова думка перемогла в усіх инших сферах? Історія людства лишалась для науки книгою за сьома печатками. І тут, в останньому притулкові, могли окопатись шанцями жерці ідола. Могутність та занепад царств, перемоги й розбиття царів — хіба це не дбання божества дарує ці перемоги та розбиття, веде народи до слави та загину?

Цей дикунський погляд на історію ввійшов у тіло й кров до такої міри, що ще за останньої світової війни всі держави, великі та малі, Потрійного Союзу та Почвірної Угоди, офіційно кликали кожне свого бога проти бога супротивника! Начеб-то перемоги не рішалися силою гармат, кількістю вугілля та заліза, перевагою економічного розвитку.

Маркс дав ключа до розуміння закономірности історичних явищ. Звичайно, закони історії ще далеко складніші законів біології. І не можна просто закони біологічні переносити

в обсяг громадських
казав, що при всій
нів, їх можна уста
здобути ключа до
але й майбутнього. М
й вигнав бога з його

Так марксизм
всеохоплюючого

Але більш того:
будову наукового пі
ства, не тільки засн
та суспільними наука
між науковою теор
кою. Храм ідеал
скелі дійсности.
що по ньому рано ч
сниться прекрасна л
науки та робітників,
бігунів (полюсів) гром

[1]) Деякі дарвіністи
дарвіністичного принципу
висновок проти соція
Плеханов влучно зауважи
лаючись на Дарвіна, в дій
тачам не наукові за
звірячі інстинкти
мова в Дарвіна" (Бельтов
виток моністичного погляд

в обсяг громадських відносин.[1]) Але Маркс показав, що при всій складності історичних законів, їх можна усталити, й можна таким чином здобути ключа до розуміння не лише минулого, але й майбутнього. Маркс зробив історію наукою й вигнав бога з його останнього притулку.

Так марксизм уперше створив можливість всеохоплюючого наукового світогляду.

Але більш того: марксизм не тільки завершив будову наукового пізнання природи та громадянства, не тільки засипав прірву між природничими та суспільними науками,—він перекинув також міст між науковою теорією та життєвою практикою. Храм ідеалу він збудував на гранітовій скелі дійсности. Він вказав той дійсний шлях, що по ньому рано чи пізно, але неминуче здійсниться прекрасна ласалівська мрія про „союз науки та робітників, цих двох рішучо протилежних бігунів (полюсів) громадянства, що, коли вони обні-

[1]) Деякі дарвіністи підпадали такій помилці, коли з дарвіністичного принципу „боротьби за існування“ робили висновок проти соціялізму. З цього приводу Г. В. Плеханов влучно зауважив: „Буржуазні письменники, посилаючись на Дарвіна, в дійсності рекомендували своїм читачам не наукові засоби Дарвіна, а тільки звірячі інстинкти тих звірин, що про них ішла мова в Дарвіна“ (Бельтов-Плеханов. „До питання про розвиток моністичного погляду на історію“).

муться, знищуть в своїх обіймах всі перепони, що стоять на шляху культурі“ [1]).

На цьому шляху історія дала почесне місце й думаючим робітникам, і новому студенству й учительству, що зв'язало свою долю з справою робітничої класи.

[1]) Ф. Ласаль. „Наука й робітники“.

Перший додаток
політичної ек

В громадському
люди вступають до пев
них відносин—виробн
дають певному ступне
них виробничих сил.
відносин утворює ек
реальну підвалину, що
та політична надбудов
форми громадської сві
матеріяльного життя у
соціяльного, політично
свідомість людей означ
громадське буття озна

На певному ступні
виробничі сили грома
ність з існуючими вир
вживаючи юридичного
ности, серед яких вони
ність. З форм розвит

мах всі перепони, що

дала почесне місце
ому студенству й учи-
олю з справою робіт-

ники".

Перший додаток. З передмови до „Критики політичної економії" К. Маркса.

В громадському провадженні свого життя люди вступають до певних, від їхньої волі незалежних відносин—виробничих відносин, що відповідають певному ступневі розвитку їхніх матеріяльних виробничих сил. Вся ціліть цих виробничих відносин утворює економічну будову суспільства, реальну підвалину, що на ній здіймається правова та політична надбудова й що їй відповідають певні форми громадської свідомости. Засіб виробництва матеріяльного життя усталює собою процес життя соціяльного, політичного та духовного взагалі. Не свідомість людей означує їхнє буття, але, навпаки, громадське буття означує їхню свідомість.

На певному ступні свого розвитку матеріяльні виробничі сили громадянства стають в суперечність з існуючими виробничими відносинами або, вживаючи юридичного виразу, з відносинами власности, серед яких вони досі провадили свою діяльність. З форм розвитку виробничих сил ці від-

носини стають їхніми кайданами. Тоді надходить епоха соціяльної революції. Зі зміною економічної підвалини менш чи більш швидко перетворюється й уся величезна надбудова над нею.

Розглядаючи такі революції, слід завсіди мати на увазі різницю між матеріяльним переворотом в економічних умовинах виробництва, що його можна усталити з природничо-науковою точністю, та правничими, політичними, мистецькими та філософічними,—словом, ідеологічними формами, що в них люди приймають цей конфлікт та за них вони борються. Як не можна судити про окрему людину по тому, що вона сама про себе думає, так не можна судити про таку революційну епоху по її свідомості; краще цю свідомість треба з'ясувати з суперечностів матеріяльного життя, з існуючого конфлікту між громадськими виробничими силами та виробничими відносинами.

Ні одна громадська формація не гине раніше, ніж розвинуться всі виробничі сили, для яких вона дає досить простору, й нові вищі виробничі відносини ніколи не з'являться на світ раніше, ніж достигнуть матеріяльні умовини їхнього існування всередині старого громадянства. Через це людство ставить собі завсіди такі завдання, які воно може розв'язати, тому що, коли ближче роздивитись, завсіди виявиться, що саме завдання

лише тоді висувається
ріяльні умовини, необ
або коли вони, принай
народження.

В загальних риса
гресивні епохи економ
ства, азійський, антич
буржуазний засоби вир
ничі відносини склада
форму громадського
гоністичну не в значін
гонізму, але такого, щ
ського життя індивіді
розвиваються всереди
утворюють разом з ти
хідні для розв'язання
суспільною формацією
людія історії (переді
ського суспільства.

лише тоді висувається, коли існують вже матеріяльні умовини, необхідні для його розв'язання, або коли вони, принаймні, знаходяться в процесі народження.

В загальних рисах можна намітити, як прогресивні епохи економічного формування суспільства, азійський, античний, феодальний та сучасний буржуазний засоби виробництва. Буржуазні виробничі відносини складають останню антагоністичну форму громадського процесу виробництва, антагоністичну не в значінні індивідуалістичного антагонізму, але такого, що зростає з умовин громадського життя індивідів. Але виробничі сили, що розвиваються всередині буржуазного суспільства, утворюють разом з тим матеріяльні умовини, необхідні для розв'язання цього антагонізму. Цією суспільною формацією завершується через це прелюдія історії (передісторія Vorgeshichte) людського суспільства.

Другий додаток. Промова Ф. Енгельса над трупом Карла Маркса.

14 березня в три чверти години на третю після полудня перестав думати найбільший творець думки сучасности. Через дві хвилині після того, як його залишено, ми знайшли його спокійно заснулим навіки в своїому кріслі.

Ми не можемо змірити того, що втратили в його особі европейський та американський пролетаріят і історична наука. Дуже швидко відчується прогалина, що лишилася зо смертю цього велетня.

Подібно до того, як Дарвін відкрив закон розвитку органічної природи, Маркс відкрив закон розвитку людської історії; він відкрив той простий факт, до того часу схований під обгорткою ідеологічних міркувань, що люди найперше повинні їсти, пити, жити й одягатись, і лише після того можуть займатися політикою, наукою, мистецтвом, релігією й т. п.; що через це вироблення безпосередніх матеріяльних життевих засо-

бів та відповідний ст
народу чи якогось ча
яких розвиваються де
гляди, мистецтво й на
повідних людей, і
пояснення, а не навп

Але цим ще не
також спеціяльний ру
талістичного засобу
ним буржуазного сус
кової цінности відра
сферу, в той час, як
жуазних економістів,
ків, блукали в темряв

Двох таких відкр
життя. Щасливий той
таке відкриття. Але
притягав до свого до
було дуже багато, й
шався поверховним,
математиці, він зроби

Такий був Марк
не складало значно
Наука була для Марк
люційною силою. Ві
кожного нового вик
науки, що його практ

Ф. Енгельса над
Маркса.

одини на третю після
найбільший творець
хвилині після того,
йшли його спокійно
ріслі.
того, що втратили в
мериканський проле-
же швидко відчується
зо смертю цього

Дарвін відкрив закон
и, Маркс відкрив за-
рії; він відкрив той
схований під обгорт-
, що люди найперше
одягатись, і лише
політикою, наукою,
; що через це виро-
льних життєвих засо-

бів та відповідний ступінь економічного розвитку народу чи якогось часу утворюються підвалини, на яких розвиваються державні установи, правові погляди, мистецтво й навіть релігійні уявлення відповідних людей, і в них вони знаходять своє пояснення, а не навпаки, як гадали досі.

Але цим ще не все сказано. Маркс відкрив також спеціяльний рухаючий закон сучасного капіталістичного засобу виробництва та створеного ним буржуазного суспільства. З відкриттям додаткової цінности відразу проллялося світло в цю сферу, в той час, як усі колишні досліди, як буржуазних економістів, так і соціялістичних критиків, блукали в темряві.

Двох таких відкрить було-б досить для цілого життя. Щасливий той, хто зміг зробити хоч одне таке відкриття. Але в кожній окремій галузі, що притягав до свого досліду Маркс, а таких галузів було дуже багато, й він ні в одній з них не лишався поверховним,—в кожній галузі, навіть в математиці, він зробив самостійні викриття.

Такий був Маркс, як людина науки. Але це не складало значно й половини його діяльности. Наука була для Маркса історично-рухаючою, революційною силою. Він почував чисту радість від кожного нового викриття з обсягу теоретичної науки, що його практична користь, може, ще була

неясною. Але він почував ще більшу радість від таких викриттів, що мали негайний революційний вплив на промисловість або взагалі на історичний розвиток. Так, він уважно слідкував за викриттями в галузі електрики, зокрема за експериментами Марка Депре.

Але передовсім з Маркса був революціонер. Його справжнім життєвим покликанням було сприяти перекиненню капіталістичного суспільства та створених ним державних установ, сприяти визволенню сучасного пролетаріяту, якому він уперше дав свідомість його власного становища та його потреб, свідомість умовин, необхідних для його емансипації (визволення). Боротьба була його сферою. Він боровся з такою пристрастю, з такою упертістю і з таким успіхом, як мало хто. Перша Рейнська Газета 1842 р., паризький Форвертс 1844 р., Брюсельська німецька газета 1847 р., Нова Рейнська Газета 1848-49 р., Нью-Йоркська Трибуна 1852-1861 р. й, окрім того, сила полемічних брошюр, праця по паризьких, брюсельських та лондонських союзах, що завершилась заснуванням великої інтернаціональної робітничої асоціяції,— такий підсумок цієї праці, що нею міг-би з повним правом пишатись той, що її проробив, як-би навіть не зробив нічого иншого.

Якраз за це Мар
кого иншого. Обсипак
монархічні та респуб
лали його: консервати
буржуа навипередки
вляли його. Він відк
звертав уваги на всі
зачіпки тільки в разі
умер, придбавши собі
мілійонів своїх револ
розкинулись по всій Е
ських копалень аж д
ливо сказати: в нього
але ледві чи хоч один

Ім'я його пережи
праця.

це більшу радість від
егайний революційний
взагалі на історичний
ідкував за викриттями
а за експериментами

ркса був революціо-
им покликанням було
істичного суспільства
станов, сприяти визво-
гу, якому він уперше
о становища та його
необхідних для його
ротьба була його сфе-
пристрастю, з такою
як мало хто. Перша
паризький Форвертс
газета 1847 р., Нова
, Нью-Йоркська Три-
ого, сила полемічних
их, брюсельських та
ршилась заснуванням
бітничої асоціації,—
ю нею міг-би з пов-
о її проробив, як-би
ого.

Якраз за це Маркса ненавиділи більше, ніж кого иншого. Обсипаючи його різними наклепами, монархічні та республіканські уряди нераз висилали його: консервативні та скрайні демократичні буржуа навипередки брехали на нього й обмовляли його. Він відкидав усе, як павутиння, не звертав уваги на всі наклепи й відповідав на зачіпки тільки в разі скрайньої необхідности. Він умер, придбавши собі пошану, любов та довіру мілійонів своїх революційних співробітників, що розкинулись по всій Европі та Америці, від сибірських копалень аж до Каліфорнії, й я можу сміливо сказати: в нього було багато супротивників, але ледві чи хоч один особистий ворог.

Ім'я його переживе віки, їх переживе його праця.

Третій додаток. Покажчик до читання.

Для більш докладного ознайомлення з питаннями, в цьому нарисові виложеними, можна радити такі роботи, починаючи з найприступніших і поволі переходячи до таких, що вимагають більшої підготовки: [1])

1. Ф. Енгельс. Принціпи комунізму (початковий текст Комуністичного Маніфесту).

2. К. Маркс і Ф. Енгельс. Комуністичний Маніфест.

3. М. Покровский. Исторический материализм.

4. С. Ю. Семковский. Сущность исторического материализма.

5. К. Маркс. Історичні праці (Борьба классов во Франции, Революция и контр-революция в Германии, Восемнадцатое брюмера Луи Бонапарта, Гражданская война во Франции). [2])

[1]) Книжки з назвами українською мовою видано по-українськи, російською—по-російськи.

[2]) Книжки ці друкує по-українському в-во „Космос“ в Берліні.

6. Ф. Меринг.
лизме.

7. К. Каутски
ческое значение.

8. Ф. Енгельс.
нії до науки.

9. К. Маркс.
розділ і уміщений
К. Маркса до П. В.

10. С. Семковс
матия (найбільше роз
пический научный
підрозділи: „Историч
Марксова учения“, „Д
ные условия и техник
стройки“, „Классы“).

11. В. Адорат
ным вопросам марксиз

12. Сарабьян
риализм.

13. Ф. Энгель
частной собственности

[1]) Книжку К. Маркс
українському в-во „Космо

[2]) „Марксистську х
дить до друку по-українс

ижчик до читання.

ознайомлення з пи-
ні виложеними, можна
очи з найприступніших і
их, що вимагають біль-

инціпи комунізму (по-
ього Маніфесту).
нгельс. Комуністич-

Исторический мате-

ий. Сущность истори-

ні праці (Борьба клас-
ı и контр-революция в
юмера Луи Бонапарта,
щии). [2])

інською мовою видано по-
ьки.
раїнському в-во „Космос"

6. Ф. Меринг. Об историческом материализме.

7. К. Каутский. К. Маркс и его историческое значение.

8. Ф. Енгельс. Розвиток соціялізму від утопії до науки.

9. К. Маркс. Нищета философии [1]) (2-ий розділ і уміщений в деяких виданнях допис К. Маркса до П. В. Аненкова).

10. С. Семковский. Марксистская хрестоматия (найбільше розділ перший, підрозділ—„Утопический научный социализм", розділ другий, підрозділи: „Историческое развитие элементов Марксова учения", „Дарвин и Маркс", „Природные условия и техника", „Теория базиса и надстройки", „Классы"). [2])

11. В. Адоратский. Программа по основным вопросам марксизма.

12. Сарабьянов. Исторический материализм.

13. Ф. Энгельс. Происхождение семьи, частной собственности и государства.

---

[1]) Книжку К. Маркса „Злидні філософії" друкує по-українському в-во „Космос" в Берліні.

[2]) „Марксистську хрестоматію" С. Семковського ладить до друку по-українськи в-во „Космос".

14. К. Тимирязев. Чарльз Дарвин и его учение.

15. К. Тимирязев. Наука и демократия— ст. „Ч. Дарвин и К. Маркс“.

16. Дарвинизм и социализм. Сборник под ред. М. Равича-Черкасского.

17. К. Каутский. Развитие и размножение в природе и обществе.

18. Г. Плеханов-Бельтов. К вопросу о развитии монистического взгляда на историю.

19. Г. Плеханов-Бельтов. За двадцать лет (особливо статті з мистецтва).

20. Н. Бухарин. Теория исторического материализма. [1])

21. С. Семковский. Конспект лекций по историческому материализму. [2])

22. С. Семковский. Основы марксизма. Ч I. Диалектический материализм. Ч. II. Исторический материализм (друкується).

23. С. Семковский — збірник „Исторический материализм“ (особливо статті П. Лафарга— дискусія з Жоресом й „Исторический материализм Маркса“, К. Каутского—„Материалистическое

[1]) Український переклад цієї книжки друкує в-во „Космос“ в Берліні.

[2]) Цю книжку друкує по-українськи в-во „Червоний Шлях“.

понимание истории
„Что хочет и может д
мание истории“, К.
экономический матер
рический материализ
24. Г. Плехан
ксизма.
25. Ф. Энгель
26. Ф. Энгель
27. Ф. Мерин
демократии.
28. Ф. Мерин
29. К. Маркс
30. Л. Акселе
ские очерки.
31. А. Дебор
диалектического мат
32. Н. Ленин.
тицизм.
33. К. Маркс.
діл 5,1—„Процесс т
машин“, роз. 24,7—„
питалистического на
Маркса до 1-го вида
Вивчати 1 т.
рядкові, що його дав
до Кугельмана—найп

Карльз Дарвин и его

Наука и демократия—

ализм. Сборник под
ского.
звитие и размножение

льтов. К вопросу о
зляда на историю.
льтов. За двадцать
ицтва).
еория исторического

Конспект лекций по
.[2])
Основы марксизма. Ч I.
. Ч. II. Исторический

– збірник „Историче-
о статті П. Лафарга—
торический материа-
„Материалистическое

ієї книжки друкує в-во

українськи в-во „Черво-

понимание истории и психологический фактор“, „Что хочет и может дать материалистическое понимание истории“, К. Келлес Крауза „Что такое экономический материализм“, Ф. Энгельса „Исторический материализм“).

24. Г. Плеханов. Основные вопросы марксизма.

25. Ф. Энгельс. Людвиг Фейербах.

26. Ф. Энгельс. Анти-Дюринг.

27. Ф. Мерінг. Исторія германской социал-демократии.

28. Ф. Мерінг. Карл Маркс.

29. К. Маркс и Ф. Энгельс. Письма.

30. Л. Аксельрод-Ортодокс. Философские очерки.

31. А. Деборин. Введение в философию диалектического материализма.

32. Н. Ленин. Материализм и эмпириокритицизм.

33. К. Маркс. Капитал (найбільше т. 1 розділ 5,1—„Процесс труда“, роз. 13,1—„Развитие машин“, роз. 24,7—„Историческая тенденция капиталистического накопления“, а також передмова Маркса до 1-го видання і післяслово до 2-го).

Вивчати 1 т. „Капітала“ можна в порядкові, що його дав сам Маркс в своїому листі до Кугельмана—найперше прочитати відділи про

„Робітничий день“ (роз. 8), „Кооперацію, поділ праці і машини“ (роз. 11, 12 і 13) і, врешті, про „Початкове надбання“ (роз. 24). До того можна ще виділити відділ шостий про „Заробітну плату“ (роз. 17, 18, 19 і 20) і роз. 23 про „Загальний закон капіталістичного надбання“, а далі перейти до основних теоретичних відділів.

Спеціяльно біографії Маркса присвячені „Воспоминания“ К. Лібкнехта і П. Лафарга, стаття Ю. Стеклова в збірнику „Памяти Карла Маркса“ [1]) і вищезазначена книга Ф. Мерінга.

Докладний покажчик марксистської (а також і антимарксистської літератури російською та иншими мовами додано до зазначеного вище збірника С. Семковського „Исторический материализм“.

[1]) Український переклад цієї статті видало окремою книжечкою в-во „Космос“ в Берліні.

ВИД
„ШЛЯХ
НАРКО
УПРАВЛІННЯ
Харків, вулиця Арте
КНИГАРН
В
МОСКВА — Театральн
ОДЕСА – Відділ Вид
КИЇВ – Відділ Видавни
ПРЕ
ЖИТОМИР — „Село-Кн
ВІННИЦЯ — „ „
КОН
КАТЕРИНОСЛАВ — Гу
ВЛАСНІ ДРУКАРН
НОТОДРУКАРНЯ
у Ха

, „Кооперацію, по-
, 12 і 13) і, врешті,
(роз. 24). До того
стий про „Заробітну
роз. 23 про „Загаль-
надбання“, а далі
ших відділів.
Маркса присвя-
нехта і П. Лафарга,
ику „Памяти Карла
книга Ф. Мерінга.
марксистської (а та-
ератури російською
зазначеного вище
го „Исторический

статті видало окремою

ВИДАВНИЦТВО „ШЛЯХ ОСВІТИ“

ПРИ

НАРКОМОСВІТІ У.С.Р.Р.

УПРАВЛІННЯ і ЦЕНТРАЛЬНИЙ СКЛАД:
Харків, вулиця Артема, ч. 31 (колишня Епархіяльна)
КНИГАРНЯ — Московська, ч. 21.

ВІДДІЛИ:

МОСКВА — Театральний майдан, 2-й Будинок Рад
ОДЕСА – Відділ Видавництва „Шлях Освіти“, вулиця Карла Маркса, ч. 21.
КИЇВ – Відділ Видавництва „Шлях Освіти“, Хрещатик, ч. 39

ПРЕДСТАВНИЦТВА:

ЖИТОМИР — „Село-Книга“, Бердичівська, ч. 27
ВІННИЦЯ — „ „ Проспект Леніна

КОНТР-АГЕНТСТВО:

КАТЕРИНОСЛАВ — Губнаросвіта, Садова вулиця

ВЛАСНІ ДРУКАРНІ, ЛІТОГРАФІЇ, ПАЛЯТУРНІ, НОТОДРУКАРНЯ і БУКВОВІДЛИВНА РОБІТНЯ у ХАРКОВІ й КИЇВІ.

П

I

T

M

ВИДАВНИ

Prin

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 09 09 05 016 5